

УДК 159.922.7

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСОДИЧНОГО КОМПОНЕНТУ МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Христина Богрова

стажер-дослідник,

Університет менеджменту освіти НАПН України,
вул. Січових стрільців 52-А, м. Київ, Україна, 04053

K.Bogrova@yandex.ru

АНОТАЦІЯ. У статті відображено деякі результати емпіричного дослідження особливостей просодичного компоненту мовлення у дошкільників, подано порівняльний аналіз показників основних складових просодики у дітей 4–5 і 5–6 років (середня і старша групи дошкільних навчальних закладів). Відображені дані авторської анкети, спрямованої на оцінку стану просодичного компоненту мовлення батьками. Також виявлено рівень розвитку комунікативної сфери дітей дошкільного віку. Продіагностовано такі показники просодичного компонента як темп, ритм, інтонація, логічний наголос, висота, сила, тембр, мовленнєве дихання.

Ключові слова: просодичний компонент мовлення, дошкільний вік, комунікативність, темпо-ритмічна організація мовлення, інтонація.

Вступ

Важливе місце при сприйнятті і відтворенні мовлення в невербальній комунікації, відводиться її просодичному

компоненту. Так, Л. Засекіна відмічає, що просодика супроводжує сприйняття усного мовлення (Засекінна, 2008: 101). А при відтворенні мовлення потрібні особливі якості вимовлення (широке використання інтонаційних можливостей, забезпечення відповідної гучності мовлення, особлива ритмічна побудова), які забезпечує просодичний компонент як основа успішної комунікації. Особливу увагу психологів привертає дошкільний вік як період підготовки до школи, де значно зростають вимоги до встановлення нових контактів і репрезентації себе через мовленнєву взаємодію. У цьому аспекті, Л. Калмикова підкреслює, що згідно антропоцентричним світоглядним переконанням дитина повинна навчитися вільно і ефективно спілкуватися, підготуватися до умов успішної життєдіяльності в соціумі (Калмикова, 2011: 25). Проте спеціальні психологічні дослідження, присвячені вивченню просодичного компоненту мовлення та його розвитку у дошкільників відсутні, що робить наше дослідження актуальним.

Проблемою вивчення мовлення та його просодичного компоненту займалися такі вчені як В.М. Бехтерев, Т.В. Вимекаєва, І.В. Волженцева, В.О. Гіляровський, Т.В. Завязун, Л.В. Засекіна, С.В. Засекін., Л.О. Калмикова та ін.

Мета дослідження полягала у вивченні просодичного компоненту мовлення дітей дошкільного віку (4–6 років).

Загальна логіка дослідження відображена в сукупності наступних **завдань**:

1. Визначити методологічну базу дослідження просодичного компоненту мовлення дітей дошкільного віку.
2. Розробити і впровадити авторську анкету для психологічного дослідження просодичного компоненту мовлення дошкільників їх батьками.
3. Проаналізувати особливості прояву просодичного компоненту мовлення у дітей 4–5 і 5–6 років (середня і старша групи дошкільних навчальних закладів).

Методи та методика емпіричного дослідження

Аналіз літературних джерел показав, що діагностичний інструментарій просодичного компоненту мовлення дошкільників є недостатньо розробленим. Тому для вивчення оцінки просодичного компоненту мовлення батьками була розроблена авторська анкета «Вивчення просодичного компоненту мовлення

дошкільників». Анкета складається з 12 питань, які спрямовані на вивчення таких просодичних якостей як темп, дикція, гучність, інтонація і тембр. Запропонована методика дозволяє провести експрес-діагностику, нескладну в обробці. Вона, як інструмент вимірювання, накладає свої вимоги в рамках дихотомічної шкали. Батькам пропонується вибрати відповідь «так» чи «ні», але також є можливість дати розгорнуту відповідь, що дозволяє якісніше проаналізувати отримані результати.

Для отримання інтегрального опису говорить за комплексом його голосових і мовленнєвих ознак була використана методика Ч. Осгуда «Оцінка властивостей мовця за допомогою методу семантичного диференціала» (Крилов, 2000: 194–195). Семантичний диференціал служить для якісного і кількісного індексування значень, смислів за допомогою двополюсних шкал, що задаються парами антонімічних прикметників. Між ними розташовані 7 градацій ступеня входження того чи іншого слова в цю рису від -3 до +3 включно з нульовим показником в центрі. За допомогою індексації шкал і подальшого з'єднання відміток складається семантичний мовленнєвий профіль і інтерпретується він за показниками чотирьох чинників (оцінки якості, активності, емоційної виразності, експресії та інтелекту).

Для вивчення просодичного компоненту мовлення була використана методика О.Ф. Архипової і Є.Е. Артемової «Дослідження просодики у дітей» (Архипова, 2007; Артемова, 2008; Шевцова, 2009). Складові просодичного компоненту оцінювалися в градації від 0 до 4 балів, де в запропонованих завданнях були свої критерії.

Для вивчення комунікативної сфери використовували методику Б.С. Волкова, Н.В. Волкової «Визначення рівня розвитку комунікативної сфери» для вихователів (Волков, 2007: 178–179). Дана методика проста в обробці і доступна для виконання. Рівень розвитку товарищескості дитини визначається в дитячому садку вихователем під час загальних дитячих ігор. Чим активніше дитина в спілкуванні з однолітками, тим вище рівень розвитку комунікативної системи (оцінка від 2 до 10 балів).

Для визначення середніх величин кількісних параметрів і їх стандартних помилок, достовірності відмінностей використовували методи статистичного аналізу з обчисленням на ПЕОМ за допомогою стандартизованого пакету «Microsoft Office 2003».

Дослідження проводилося на базі дошкільних освітніх установ м. Краматорська. Вибірка респондентів складалася з дітей старшого дошкільного віку (4–6 років), що входять в середні (4–5 років) та старші (5–6 років) групи. Всього було досліджено 206 дітей.

У більшості батьків участь в експерименті викликало інтерес і прояв активності при заповненні методик, так як їх хвилювало питання розвитку мовлення дітей. Інша частина батьків зайняла нейтральну позицію.

Авторська анкета дала можливість дати якісну характеристику уявлень батьків про стан просодичного компоненту мовлення їх дітей. За результатами анкетування було виявлено, що в середніх групах батьки мали тенденцію не звертати уваги на те, як говорить дитина, посилаючись на маленький вік (наприклад «Я теж в дитинстві погано розмовляла», «Всі діти мають недоліки в спілкуванні, які з віком минають», «Це вікове») (24%). А в старших групах батьки, заповнюючи анкети, давали коментарі, де підкреслювали значення добре розвинуеного мовлення перед вступом до школи (27%). В цілому, багато батьків задоволені станом вимовної сторони мовлення їх дітей (44%). Проте, були батьки, які відзначали, що їх дитина занадто гучно (37%), тихо (41%) чи швидко (52%) говорить, або звертали увагу на невиразну вимову (42%). В окремих випадках деякі батьки письмово додали в опис голосу дитини такі характеристики як «писклявий», «байдужий», «мовчазний», «високий», «монотонний» (39%).

Зіставляючи отримані результати анкети та інших методик вивчення просодики, ми прийшли до висновку, що не всі батьки звертають увагу на стан мовлення або не здатні об'єктивно оцінити, на що вказують їх позитивні коментарі про стан просодичного компоненту, в той час як за методиками ми отримали інші результати.

Середньостатистичні результати діагностики за всіма методиками представлені в таблиці 1.

Оцінка властивостей мовця за допомогою *методу семантичного диференціала Ч. Осгуда* дозволила з точки зору вихователів визначити можливості досліджуваних за характеристиками їх голосу і мовлення. У старших і середніх дошкільників були отримані незначні розбіжності в показниках.

Таблиця 1

Середньостатистичні показники просодичного компоненту мовлення і особистісних особливостей дошкільників

Методика	Показник	Групи		Pd
		Старші	Середні	
«Оцінка властивостей мовця за допомогою методу семантичного диференціала» Ч.Осгуда	Фактор оцінки якості	15,6 ± 11,98	13,1 ± 10,49	p≤0,05
	Фактор активності	8,2 ± 5,12	7,5 ± 4,71	p≥0,05
	Фактор емоційної виразності, експресії	14,4 ± 12,04	12,3 ± 10,18	p≤0,05
	Фактор інтелекту	12,2 ± 10,39	12,0 ± 10,60	p≥0,05
«Дослідження просодики у дітей» О.Ф. Архипової і С.Е. Артемової	Ритм (сприйняття)	4,8 ± 3,38	4,4 ± 3,19	p≥0,05
	Ритм (відтворення)	6,2 ± 4,48	5,5 ± 4,03	p≥0,05
	Темпо-ритмічна організація	6,3 ± 4,04	5,8 ± 3,92	p≥0,05
	Інтонація (сприйняття)	11,6 ± 9,33	10,2 ± 8,23	p≤0,05
	Інтонація (відтворення)	8,2 ± 4,83	7,5 ± 4,54	p≥0,05
	Логічний наголос (сприйняття)	8,2 ± 3,43	6,9 ± 3,69	p≤0,05
	Логічний наголос (відтворення)	12,1 ± 6,26	9,8 ± 6,20	p≤0,05
	Модуляція голосу за висотою	5,9 ± 3,08	5,4 ± 2,73	p≥0,05
	Модуляція голосу за силою	6,6 ± 2,84	6,2 ± 2,54	p≥0,05
	Тембр (сприйняття)	5,4 ± 2,83	4,9 ± 2,55	p≥0,05
	Тембр (відтворення)	4,7 ± 5,69	4,4 ± 5,95	p≥0,05
Мовленнєве дихання	8,3 ± 5,17	7,5 ± 4,94	p≥0,05	
«Визначення рівня розвитку комунікативної сфери» Б.С. Волкова, Н.В. Волкової	Комунікативність	5,1 ± 2,43	4,8 ± 2,17	p≥0,05

Примітка: Pd – вірогідність помилкового судження про відмінність порівнюваних середніх

Отже, показники фактору оцінка якості, що містять в собі такі діаметрально протилежні шкали як потворний-красивий, противний-приємний, поганий-хороший, дратівливий-заспокійливий, манірний-природничий, характеризують тембральне забарвлення мовлення. У дітей було діагностовано середній рівень вище зазначеного фактору (M = 15,6 та M = 13,1). З них у старших і середніх групах було обрано такі якості як красивий (45% та 44%), приємний (37% та 35%), хороший (33% та 34%), а також дратівливий (34% та 35%) та манірний (44% та 34%). В цілому, в обох групах переважають середні показники оцінки тембру з невеликим переважанням в сторону старших груп.

Фактор активності, який включає такі описи як неживий-жвавий, повільний-швидкий і пасивний-активний, в цілому дає

опис *темпо-ритмічної організації* мовлення. Отже у дітей 4–5 і 5–6 років виявлено також середній рівень ($M = 8,2$ та $M = 7,5$). В старших і середніх групах було обрано такі якості як жвавий (25% та 23%), швидкий (64% та 49%) та активний (45% та 45%). Зіставляючи середні результати обох груп, ми бачимо мінімальну перевагу результатів в старших.

Фактор *емоційної виразності, експресії* містить в собі такі якості: тихий-гучний, монотонний-виразний, стриманий-експресивний, млявий-бадьорий, які характеризують *інтонацію* мовлення. Діти в старших групах мають середній рівень за даним фактором при $M = 14,4$, а діти з середніх груп – низький при $M = 12,3$. Ми бачимо, що в перших групах спостерігається краще інтонаційне оформлення мовлення, тобто воно оцінювалось як більш гучне, виразне, експресивне і бадьоре (49%).

Фактор *інтелекту* включає наступні ознаки: вульгарний-інтелігентний, легковажний-серйозний, порожній – наповнений, невиразний-чіткий. Отримані показники у дітей обох груп практично розподілилися рівнозначно і мали низькі результати (при $M = 12,2$ і $M = 12,0$). На наш погляд, подібний опис характеризує мовлення більш дорослої людини, а мовлення дитини ще не характеризується таким чином. Тому дана шкала отримала найнижчу оцінку (79%).

Проведене дослідження просодики у дітей за *методикою О.Ф. Архипової і Є.Е. Артемової* обширно представило картину рівня розвитку просодичного компоненту мовлення, його сприйняття і відтворення.

Отже, діти з групи старших дошкільників отримали низький рівень майже за всіма показниками просодичного компоненту мовлення, а саме сприйняття ритму ($M = 4,8$), відтворення ритму ($M = 6,2$), темпо-ритмічна організація ($M = 6,3$), сприйняття інтонації ($M = 11,6$), відтворення інтонації ($M = 8,2$), модуляція голосу за висотою ($M = 5,9$), модуляцію голосу за силою ($M = 6,6$), сприйняття тембру ($M = 5,4$), відтворення тембру ($M = 4,7$), мовленнєве дихання ($M = 8,3$). Лише сприйняття логічного наголосу ($M = 8,2$) та його відтворення ($M = 12,1$) отримало середній рівень розвиненості, що можна пояснити тим, що з віком у дітей розвивається словниковий запас, і розставляти правильно наголос вдається більш вдало.

Діти з середніх груп отримали низький рівень за всіма наступними показниками просодичного компоненту мовлення: сприйняття ритму ($M = 4,4$), відтворення ритму ($M = 5,5$), темпоритмічна організація ($M = 5,8$), сприйняття інтонації ($M = 10,2$), відтворення інтонації ($M = 7,5$), сприйняття логічного наголосу ($M = 6,9$), відтворення логічного наголосу ($M = 9,8$), модуляція голосу за висотою ($M = 5,4$), модуляція голосу за силою ($M = 6,2$), сприйняття тембру ($M = 4,9$), відтворення тембру ($M = 4,4$), мовленнєве дихання ($M = 7,5$).

Отримані дані свідчать про те, що просодичний компонент мовлення краще розвинутий у дітей 5–6 років, аніж у 4–5. Але взагалі й ті, й інші мають недостатньо розвинені властивості ритміко-інтонаційної сторони мовлення. Так, у дошкільників спостерігається переважання прискороного або уповільненого темпу, а не оптимального, невміння правильно використовувати інтонацію, темброве забарвлення, а також повноцінне використання можливостей мовленнєвого дихання та інше.

За допомогою методики «*Визначення рівня розвитку комунікативної сфери*» *Б.С. Волкова, Н.В. Волкової* ми виявили середній рівень в оцінці комунікативної сфери в обох групах ($M = 5,1$ і $M = 4,8$). Отримані дані показують, що в цілому мовленнєва активність недостатньо виражена, що збігається з отриманими результатами за оцінкою просодичного компоненту мовлення.

Висновки

Зіставляючи результати діагностики показників просодичного компоненту мовлення у дітей старших і середніх груп, ми бачимо, що найбільш кращі результати діагностуються у дошкільників старших груп, але в межах середніх і низьких балів. Розроблена нами авторська анкета доповнила і поглибила психологічне знання про стан просодичного компоненту мовлення дітей дошкільного віку, що підкреслило необхідність її розвитку в обох групах. **Перспективи подальших досліджень** полягають у вивченні індивідуально-психологічних особливостей дошкільників у рамках розвитку їх мовленнєвої діяльності.

Література:

Артемова, Е.Э. (2008). Формирование просодики у дошкольников с речевыми нарушениями : Монография. – М. : МГГУ им. М.А. Шолохова, 123 с.

- Архипова, Е.Ф. (2007). Стертая дизартрия у детей / Елена Филипповна Архипова. – М. : АСТ: Астрель, 331 с.
- Волков, Б.С. (2008). Готовим ребенка к школе / Б.С. Волков, Н.В. Волков – [4-е изд., перераб. и доп.]. – СПб.: Питер, 192 с.: ил. – (Серия «Детскому психологу»).
- Вымекаева, Т.В. (2002). Формирование экспрессивных компонентов речи в условиях вокальной продуктивной деятельности : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Татьяна Витальевна Вымекаева; Моск. гос. ун-т им. М.В. Ломоносова, Сургут. гос. ун-т. – Москва, 216 с.
- Завязун, Т.В. (2014). Результаты констатирующего эксперимента по проблеме исследования особенностей развития речи дошкольников с трудностями коммуникации / Т.В. Завязун // Актуальные вопросы современной науки. – № 32. – С. 182–192.
- Засекіна, Л.В. (2008). Психолінгвістична діагностика / Л.В. Засекіна, С.В. Засекін. – Луцьк : РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 187 с.
- Калмикова, Л.О. (2011). Принципи формування мовленнєвої особистості дошкільника – суб'єкта мовленнєвої діяльності / Лариса Олександрівна Калмикова // Психолінгвістика: [зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди»]. – Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД». – Вип. 7. – С. 25–31.
- Крылов, А.А. (2003). Практикум по общей, экспериментальной и прикладной психологии / Под общей ред. А.А. Крылова, С.А. Маничева. – [2-е изд., доп. и перераб.]. – СПб.: Питер. – 560 с.: ил. – (Серия «Практикум по психологии»).
- Шевцова, Е.Е. (2009). Технологии формирования интонационной стороны речи [Текст]: Учебное пособие для студ. педвузов / Е.Е. Шевцова, Л.В. Забродина. – М.: Астрель, 222 с.

References:

- Artemova, E.E. (2008). *Formirovanie prosodiki u doshkolnikov s rechevymi narusheniyami [Formation of prosody in preschool children with speech disorders]*. Moscow: MGGU im. M.A. Sholohova [in Russian].
- Arhipova, E.F. (2007). *Stertaya dizartriya u detey [Worn dysarthria in children]*. Moscow: AST: Astrel [in Russian].
- Volkov, B.S. & Volkov, N.V. (2008). *Gotovim rebenka k shkole [Prepare child for school]* (4nd ed., rev.). Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Vyimekaeva, T.V. (2002). *Formirovanie ekspressivnykh komponentov rechi v usloviyakh vokalnoy produktivnoy deyatel'nosti [Formation of expressive speech components in terms of vocal productive activities]*. *Candidates thesis*. Moscow: gos. un-t im. M.V. Lomonosova, Surgut. gos. un-t [in Russian].
- Zavyazun, T.V. (2014). *Rezultaty konstatiruyushchego eksperimenta po probleme issledovaniya osobennostey razvitiya rechi doshkolnikov s trudnostyami kommunikatsii [Results ascertaining experiment on the problem of research of features of speech of preschool children with communication difficulties]*. *Aktualnyye voprosy sovremennoy nauki – Topical issues of modern science*, 32, 182–192. [in Russian].
- Zasekina, L.V. & Zasekin, S.V. (2008). *Psicholngvlystichna dlyagnostika [Psycholinguistic diagnostics]*. Lutsk : RVV «Vezha» Volin. nats. un-tu im. Lesi Ukrayinky [in Ukrainian].

- Kalmikova, L.O. (2011). Printsipi formuvannya movlennevoyi osobistosti doshkilnika – subekta movlennevoyi diyalnosti. *Psiholingvistika – Psycholinguistics*, 7. 25–31. [in Ukrainian].
- Kryilov, A.A. & Manicheva, S.A. (Eds.) (2003). *Praktikum po obschey, eksperimentalnoy i prikladnoy psihologii [Workshop on general, experimental and applied psychology]*. Saint Petersburg: Piter [in Russian].
- Shevtsova, E.E. & Zabrodina, L.V. (2009). *Tehnologii formirovaniya intonatsionnoy storonyi rechi [Technologies of formation intonational aspects of speech]*. Moscow: Astrel [in Russian].
-

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ПРОСОДИЧЕСКОГО КОМПОНЕНТА РЕЧИ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Кристина Богрова

стажер-исследователь,

Университет менеджмента образования НАПН Украины,
ул. Сечевых стрельцов, 52-А, г. Киев, Украина, 04053

K.Bogrova@yandex.ru

АННОТАЦИЯ. В статье отображены некоторые результаты эмпирического исследования особенностей просодического компонента речи у дошкольников, представлен сравнительный анализ показателей основных составляющих просодики у детей 4–5 и 5–6 лет (средняя и старшая группы детей дошкольных образовательных учреждений). Отображены данные авторской анкеты, направленной на оценку состояния просодического компонента речи родителями. Также выявлен уровень развития коммуникативной сферы детей дошкольного возраста. Продиагностированы такие показатели просодического компонента как темп, ритм, интонация, логическое ударение, высота, сила, тембр, речевое дыхание.

Ключевые слова: просодический компонент речи, дошкольный возраст, коммуникативность, темпо-ритмическая организация речи, интонация.

RESULTS OF A STUDY OF A PROSODIC COMPONENT OF A SPEECH IN PRESCHOOL CHILDREN

Khrystyna B. Bohrova

a Postgraduate student,
University of Educational Management,

National Academy of Educational Sciences of Ukraine,
52 A Sichovykh Striltsiv Str., Kyiv, 04053
K.Bogrova@yandex.ru

ABSTRACT. *In this article are represented results of an empirical study of peculiarities of a prosodic component of speech in preschool children, and also the comparative analysis of indicators of basic components of a prosody in children of 4–5 and 5–6 years (average and senior groups of children of preschool educational institutions). Also are represented data of author's questionnaire directed to assessment of a condition of a prosodic component of speech by parents. The level of development of communicative sphere of children of preschool age is revealed. There have been diagnosed indicators of a prosodic component as speed, rhythm, intonation, logical accent, pitch, force, timbre and speech breath.*

Key words: *prosodic component of the speech, preschool age, communicativeness, tempo-rhythmic organization of the speech, intonation.*

*Подано до редакції 20.10.2016;
Рецензовано 25.10.2016;
Прийнято до друку 27.10.2016*